

Юрій Джулай (Київ)

**ПАРИЗЬКІ РУБЕЖІ ХУДОЖНЬОГО РОЗВИТКУ
КАРТИН ПОМІЩИЦЬКОГО ХАЗЯЙНУВАННЯ
У «МЕРТВИХ ДУШАХ» М. ГОГОЛЯ**

Одразу зауважимо, що одним з Парижів М. Гоголя, що займає місце своєрідного супроводу його праці над текстом «Мертвих душ», можна назвати оповідний простір листів Гоголя з Парижа, або «паризький» цикл листів письменника. Як відомо, цей цикл складається з восьми листів, впорядкованих за титульними датами: 1) листа до В. А. Жуковського від 12 листопада 1836 р. [5, XI, с. 73–76]; 2) листа до М. П. Погодіна від 28 листопада 1836 р. [5, XI, с. 76–78]; 3) три листи до М. І. Гоголь – від листопада 1836 р. до лютого 1837 р. [5, XI, с. 78–80, 87–88]; 4) листа до М. Я. Прокоповича від 25 січня 1837 р. [5, XI, с. 81–87]; 5) листа – записки до Б. Залеського [5, XI, с. 88]. Концептуальне навантаження, яке несе «паризький» цикл листів, полягає в тому, що всі ці листи можна розглядати як паралельний до тексту «Мертвих душ» своєрідний авторський творчий коментар, який дає змогу розуміти динаміку письма у поемі за формулою «втілених задумів».

Перші прямі свідчення про стан роботи над «Мертвими душами» із паризького циклу листів хронологічно припадають на лист М. В. Гоголя до В. А. Жуковського від 12 листопада 1836 р. У цьому листі М. В. Гоголь зазначає, що саме у Швейцарії, у містечку Ве́ве біля Лозанни, радіючи осінньому потеплінню, він узявся за «Мертві душі»: «... принялся за Мертвых душ, которых было начал в Петербурге. Все начатое переделал я вновь, обдумал более весь план и теперь веду его спокойно, как летопись» [5, XI, с. 73]. Це письмо за «планом», яке у Парижі для М. В. Гоголя стало неквапливим письмом літописця, у Ве́ве мало додаткову особливу системність у вигляді щоденних порцій письма, що ритмічно слідували за сніданком: «Каждое утро, в прибавление к завтраку, вписывал я

по три страници в мою поему...» [5, XI, с. 74]. Звичайно, що переведення роботи з «кинутими» у жовтні 1835 року «Мертвими душами» у стан письма на жовтень 1836 року лише формально виглядає кінцем зупинки на третій главі поеми, яка трапилася у М. В. Гоголя ще у Петербурзі, про яку він поставив до відома О. С. Пушкіна у листі від 7 жовтня 1835 року [4, X, с. 375]. Тому і на продовження праці над «Мертвими душами» у Парижі, з інтервалом більшим за один рік, слід дивитися не тільки через щоденне порційне нарощування тексту поеми, яке приносило М. В. Гоголю сміхову втіху [5, XI, с. 74], а й через те, що це був процес поновного насичення себе відновленим текстом і пробами його живого продовження, яке могло принести не тільки спокій від літописного способу всебічного опису пригод Чичикова, а й певну творчу тривогу. На користь проявів такого «робочого» хвилювання щодо надання оригінальності кожній історії купівлі «мертвих душ» може свідчити звернення М. В. Гоголя у листі до В. А. Жуковського, а через нього і до О. С. Пушкіна, по допомогу в цьому питанні: «Не представиться ли вам каких-нибудь казусов при покупке мертвых душ? Это была бы для меня славная вещь, потому, как бы то ни было, но ваше воображение, верно, увидит такое, что не увидит мое. Сообщите об этом Пушкину, авось и он найдет что-нибудь с своей стороны» [5, XI, с. 75]. На момент цього звернення, саме цей попит М. В. Гоголя на невелику кількість рідкісних та випадкових, але теж цікавих історій згоди поміщиків продати ревізьких душ, які *de facto* вже були мертвими, був для автора «Мертвих душ» горизонтом бачення досконалого художнього вичерпання сюжету з усіх боків [5, XI, с. 75]. Тому не схожі одна на одну історії згоди поміщиків продати Чичикову ревізьких душ мали мати таку ж оригінальну історію здатності хазяїв маєтків реагувати на це питання купівлі. Джерелом або витоком, кожен раз особливої згоди на такий продаж, у М. В. Гоголя виступає відповідна система хазяйнування, що склалася у поміщицькому маєтку, стан якої, разом із оком Чичикова, відстежує і оцінює весь час око автора, але не завжди помічає око читача. М. В. Гоголь розумів, що саме для читача кожен поміщицький маєток, який відвідує Чичиков, треба було подати в

яскравих картинах заведених порядків хазяйнування, що надовго залишаться у пам'яті читача, у той час як автор разом із головним героєм могли оцінювати стан хазяйнування і з більш буденних картин стану поміщицького хазяйства. У цьому плані М. В. Гоголь провів дуже велику роботу з художнього опрацювання двох, поширених у Європі енциклопедій хазяйнування, які надавали можливість не тільки оцінювати стан системи хазяйнування, але й містили яскраві історії спроб її покращення.

Перша енциклопедія, до досвіду якої у викладенні науки господарювання звертався М. В. Гоголь під час роботи над картинами господарювання поміщиків у «Мертвих душах», була енциклопедія «Хазяїн і хазяйка» Крістіана Фрідріха Герменсхаузена (Christian Friedrich Germenshausen), видання якої у перекладі з німецької Б. Льовшина почалося у 1789 році [2]. Але енциклопедія «Хазяїн і хазяйка» цікавила М. Гоголя не сама по собі, а тому, що у ній вперше було репрезентовано досвід господарювання через перетворення хазяйства на певний механізм, в якому царини внутрішнього господарювання було закріплено за господинею, а зовнішнього господарювання – за господарем. Автор цієї енциклопедії доводив до відома читачів, що цей механізм спільного хазяйнування ніколи не є наслідком об'єднання окремого вдалого хазяйнування господаря та не менш вдалого господарювання господині. Навпаки, навіть у внутрішньому господарюванні дії господаря та господині мають бути узгодженими, направленими в один бік. Тільки у такому випадку спільне зусилля дає ефект «*vis unita fortiori*» у господарстві [2, 1.1, с. 216], де не створюється ситуація, коли «один из супружеской четы собирает, но другой разточает, один прилежен, другой ленив, один исправен, а другой ленив...» [2, 1.1, с. 217]. Більше того, господиня має знати і обов'язки господаря, щоб бути доброю порадицею господарю, а за певних обставин, бути майстринею господарства, здатною «всем хозяйством управлять и распоряжаться могла» [2, 1.1, с. 217]. Не важко помітити, що у «Мертвих душах» М. Гоголя тільки два господарства – Манілова та Собакевича – формально не постали перед необхідністю оволодівати господареві або господині хазяйнуванням всім маєтком. У маєтках Коробочки, Ноздрьова

та Плюшкіна ми зустрічаємося з ситуацією вимушеного оволодіння господарювання маєтком в цілому як господиною, так і господарями на підставі однієї і тієї ж причини – смерті господаря та смерті господинь. Крім того, М. В. Гоголь виявив неабияку цікавість до викладення в енциклопедії «Хазяїн і хазяйка» одного з вищих рівнів оволодіння наукою господарювання, якою була «наука «поправлення» [2, 1.1, с. 93–95]. Сутність цієї науки «виправлення» полягала в умінні дотримуватися канонічного порядку покращень та змін у хазяйстві: «поправлення починають с нужного, а потом уже к выгодному и приятному приступают» [2, 1.1, с. 93]. Не менш важливою частиною цієї науки «виправлень» є дотримання такого порядку їхнього запровадження, який дає достатньо швидко відчуті повернення понесених витрат [2, 1.1, с. 95] та дозволяє згодом переходити до більш коштовних покращень. Але саме головне, що науку господарювання в частині покращень стану маєтків у першій частині енциклопедії «Хазяїн та хазяйка» було викладено, по-перше, у вигляді «повестей о поправлении» [2, 1.1, с. 93]. А по-друге, у цих повістях про покращення стану господарства автором «находится погрешения некоторых домоводцев против сих правил» [2, 1.1, с. 93–94]. Цікаво, що умовні назви цих повістей про «виправлення» було прив'язано автором енциклопедії до прізвиськ господарів, які були живим зразком для відповідного наслідування або застереження від помилок. Наприклад, щоб дізнатися, як можна почати покращувати стан хазяйства з найлегших змін, з якими немає ніякого фінансового клопоту, у бік більш складних змін, де не обійтися без чималих грошових витрат, які згодом виправдають себе, треба було не один раз прочитати славетну повість про господарювання пана Плодолюбова [2, 1.1, с. 70–77]. Дізнатися про всі огріхи хазяйнування сусідів можна було з розповідей пана Пустозвякова [2, 1.1, с. 97]. А от розповідь про особливості хазяйнування у пана Недвігова [2, 1.1, с. 128–133] показала, що все у цьому хазяйстві відбувалося за прислів'ям: «чего нет ныне, будет то завтра» [2, 1.1, с. 128]. Саме через появу таких оцінок ходи хазяйнування читача цих «славетних» історій підводили до розуміння, що в основі самої здатності або нездатності про-

водить послідовні покращення у господарстві, можуть опинитися прояви певних рис характеру самих господарів. І тому відображення рис характеру у «дзеркалі господарювання» стає повноправним фрагментом викладу славетних історій про складнощі у справі послідовних покращень у хазяйствах. Наприклад, у пана Долгодумова є одна особливість: від суму, який на нього знаходить через господарські клопоти, він рятує себе в усамітненні і передає на час відпочинку догляд за господарством прикажчикам, які не можуть відразу досягнути послідовності дій, якої слід дотримуватися. Тому на час «усамітнень» пана Долгодумова хазяйнування у господарстві стає млявим і багато чого робиться несвоєчасно [2, 1.1, с. 136]. А от надощадливість поміщика Веселонравова допомогла йому колись зробити рішучий крок і позбавитися управляючого, що весь час дратував його, бо був розумнішим за хазяїна. Відтепер накази Веселонравова по господарських справах мали передавати два хлопчики, яким ще не було чотирнадцяти років [2, 1.1, с. 137]. Але такий, занадто «республіканський», устрій оголошення наказів до виконання не сприймався у його господарстві, власне, як наказ [2, 1.1, с. 138]. Щоб уникнути несприйняття наказів Веселонравова, йому жартівливо запропонували: або одягнути на підлітків лівреї, або наказати підліткам носити портрет хазяїна на весь зріст у чоботах зі шпорами. Саме у такий спосіб, на думку невідомих порадників, передані накази почнуть сприйматися навсерйоз, як накази від самого оригіналу [2, 1.1, с. 138]. І саме тут стає помітним, що у зображенні скупощів Плюшкіна так само, як і в історії надощадливості Веселонравова, присутня картина віддання розпоряджень двірні. Це віддання наказів надощадливим Плюшкіним було спочатку прописано у М. В. Гоголя у художній експозиції слуги Прошки, хлопчика «років тринадцяти» [3, VI, с. 124; 6, III с. 124], який для отримання наказу мав обов'язково надягнути чоботи, що стояли у снігах. Головною загрозою пересування хлопчика у цих чоботах було випадання ніг Прошки з чималих за розміром чобіт. Такого розміру чоботи набули, знов-таки, через надощадливість Плюшкіна, бо були розраховані на всю двірню і жили у ритуальному очікуванні того, кого покличуть до сіней будинку

поміщика для отримання наказів [3, VI, с. 124; 6, III с. 125]. До картини існування «чобіт під наказ», що стоять у снігах будинку Плюшкіна, М. В. Гоголь додав підсумкову двочасну порівняльну фантазію від імені автора. В першій частині цієї фантазії око автора, як і будь-чье око, має обов'язково побачити ранком по осінніх приморозках високі стрибки когось з двірні, які несуть невідому особу до «порятунку» у чоботах і рятівного наказу. У другій частині фантазії, око автора порівнює висоту вимушених стрибків двірні по осені та стрибків театральних танцівників і дуже швидко робить висновок на користь вимушених стрибків у виконанні двірні Плюшкіна [3, VI, с. 124; 10, III, с. 125].

Крім згаданої картини поміщицького хазяйнування, близької до згаданих історій про «виправлення» з енциклопедії «Хазяїн і хазяйка», у картинах поміщицького хазяйнування «Мертвих душ» можна віднайти і такі картини, в яких присутня ідеологія картин хазяйнування з енциклопедії «Всеобщее и полное домоводство», перекладеної з французької і виданої В. Льовшиним у 1795 році. Видання цієї енциклопедії, зі слів самого В. Льовшина, передбачало переклад лише обраних місць з одинадцятого видання енциклопедії Луї Лігера (Lois Liger) «Загальна сільська економіка, або Новий сільський будинок» («*Oeconomie générale de la campagne, ou Nouvelle maison rustique*»), видання якої розпочав у 1790 році Бретоньер (La Brétonnerie) [7, I, с. VI–VII; 18, I]. У текст перекладеної енциклопедії не увійшли ті частини оригіналу, які описували хазяйнування у нехарактерних для Російської імперії кліматичних умовах, традиціях і звичках хазяйнування [7, I, с. VII]. Але саме цей вибірковий переклад, вмотивований бажанням донести цілу систему знання, потрібного для успішного хазяйнування на селі із додаванням до нього «кліматично доцільних» знань та знань про звички вітчизняного хазяйнування, зробили з В. Льовшина не тільки перекладача, а й автора енциклопедії [7]. Ця енциклопедія, головним чином, містила описи виходу на бажані стани всіх складових господарства та надавала читачам рекомендації підтримки та послідовного розвитку всіх складових господарства. І тому розташування панського будинку Манілова, який «стояв окремо

на белебні, тобто на підвищенні, відкритому для всіх вітрів, яким заманеться повіяти» [6, III, с. 22; 3, VI, с. 22], започатковує у «Мертвих душах» М. В. Гоголя опис відсутності у Манілова, як хазяїна, можливості отримати з такого розташування якусь користь для хазяйства або радість для ока, про які йдеться на початкових сторінках згаданої енциклопедії [7, I с. 9–13; 8, I, р. 6–7]. Своїм читачам, як майбутнім господарям, «Загальне домоведення» («Всеобщее домоводство») пропонувало обирати для свого будинку вивищене місце не для того, щоб у будинку завжди можна було дихати свіжим повітрям, бо в селі воно повсюди [7, I, с. 9; 8, I, р. 6], а для того, щоб з цього місця для ока хазяїна одночасно відкривалися чудові краєвиди та можливість оглядати частинами власні поля [7, I, с. 10; 8, I, р. 6]. Задля перетворення власного будинку на місце єднання радощів і користі в оці хазяїна майбутнім господарям треба було ще попрацювати над двома справами. Перша стосувалася необхідності захисту корисними деревами всіх будівель та приміщень, що розташовані нижче за хазяйський будинок на схилі і під горою. Друга стосувалася контролю над тим, щоб штучне озеленення схилу «не безобразило хорошого виду» [7, I, с. 10; 8, I, р. 7]. Але, як відомо, до хазяйського погляду на двори селища, що розташувалися на схилі та під ним, Манілов не доходив. Іноді альтанка, що була місцем отримання насолоди від усамітнених роздумів [3, VI, с. 22; 6, III с. 22], берегла його від неприємного краєвиду маєтку, який не тішив око не тільки через суцільно сіру фарбу рублених хат, які стояли нижче будинку Манілова на схилі і під горою. Краєвид маєтку не тішив око Манілова ще й тому, що не містив у собі ніякого натяку на фарби живої зелені з однієї простої причини: поміж цими будинками не було «ані деревця, чи якої-небудь зелені» [3, VI, с. 23; 6, III, с. 23]. Коли ж роздуми Манілову не траплялися, а краєвид аж ніяк не міг тішити його око, то у краєвид, охоплений оком Манілова поглядом з ганку будинку на подвір'я та ставок, втручався ненадовго хазяйський погляд. Цей, аж ніяк не повсякденний, а надлегкий хазяйський погляд, розкривали слова про користь від побудови мосту через ставок та крамниць по його обидва боки, що з'являться після його зведення [3, VI, с. 25; 6,

III, с. 25]. Коли ж М. В. Гоголю довелося описувати тільки автору відомі деталі з історій втручання Манілова у питання з внутрішнього господарювання, то він не тільки повернувся до стилю «славетних історій» виправлень, добре пророблених в енциклопедії «Хазяїн і хазяйка», а й зробив з них єдине визначення характеру господарювання у всьому маєтку Манілова. На відміну від господарства пана Недвігова, де все відбувалося за прислів'ям «чего нет ныне, будет то завтра» [2, 1.1, с. 128], у маєтку Манілова все відбувалося приблизно за таким висловом: про те, чого немає, треба іноді і дуже м'яко нагадувати протягом років, та все більше миритися з постійним браком змін [3, VI, с. 25; 6, III с. 25]. Саме цікаве, що протягом декількох років два крісла з вітальні Манілова, що були вкриті рогожею за нестачі шовкової тканини, навіть додали ввічливості хазяїну через постійне застереження гостей не сідати на них [3, VI, с. 25; 10, III с. 25]. Схожу історію крісел, кинутих на безнадійне очікування вкритися прекрасним шовком, розділила і кімната, для якої протягом років шукають меблі. Так і стоїть ця кімната без меблів з першої неділі одруження Манілова до відвідин Чичикова, на день якого за плечима хазяїв було вже більше восьми років подружнього життя [3, VI с. 25–26; 6, III, с. 25–26].

Звичайно, що саме ці яскраві картини з описів стилю хазяїнування у маєтках Манілова та Плюшкіна були носієм творчого хвилювання М. В. Гоголя. Підстава цього хвилювання складалася з питання: чи можна й надалі у 1837 році орієнтуватися на презентацію пригод Чичикова в оповідному просторі картин поміщицького хазяїнування, схожих на відповідні картини поміщицького хазяїнування з енциклопедії «Хазяїн та хазяйка» 1789 року та енциклопедії «Всеобщее и полное домоводство» 1795 року. Тому М. В. Гоголю треба було самостійно шукати відповідь на це питання. Відповідно до цього питання постає інше питання: де ж міг шукати М. В. Гоголь дієві аргументи для збереження на сторінках «Мертвих душ» наприкінці 30-х років XIX століття картин хазяїнування кінця XVIII століття?

Підказку для відповіді на це питання дають два його листи: до М. П. Погодіна з Женеви від 22 вересня 1836 р. [5, XI, с. 14] та лист до В. А. Жуковського з Парижа від 12 листопада 1836 р.

[5, XI, с. 73–76]. У першому листі М. В. Гоголь сповіщає М. П. Погодіна, що у Женеві він зайнявся перечитуванням знову «всього Вальтера Скотта, ...» [5, XI, с. 14]. У листі ж до В. А. Жуковського це читання у замиському будинку біля Женеві «всього Вальтера Скотта» ставало ще більш містким, бо складалося вже з перечитування Мольєра, Шекспіра та Вальтера Скотта [5, XI, с. 73]. Але не можна виключити і того, що це перечитування вказаних авторів, могло супроводжуватися долученням М. В. Гоголя до критичного аналізу сприйняття В. Скотта, Мольєра та Шекспіра французьким читачем 20-х років XIX століття, яке обговорювалося у помітній вже на той час, праці Ф. Стендаля «Расін і Шекспір», перша частина якої вийшла у 1823 році [10], а друга – у 1825 році [11]. М. В. Гоголь просто не міг не звернути уваги на те, як Ф. Стендаль визначив причину успіху романів В. Скотта у своєрідній драматургічній формулі. Для Ф. Стендаля романи В. Скотта – це «романтическая трагедия со вставленными в нее длинными описаниями» [9, VII, с. 14; 10, р. 10]. І тому романи В. Скотта у такій драматургічній формулі Ф. Стендаля швидко займають місце поруч з драматургією Ж. Б. Мольєра та В. Шекспіра. На думку Ф. Стендаля, найбільшою проблемою театрального світу Франції 20-х років XIX сторіччя стає саме публіка, яку у своїй масі не налаштовано на отримання драматичного задоволення. Її задоволення ще і до тепер живиться виразом у красивих віршах благородних почуттів [9, VII, с. 3; 10, р. 10]. І саме це, згідно з Ф. Стендалем, означає, що сучасну публіку багатьох паризьких театрів і до цього часу орієнтовано на епічне, а не драматичне задоволення [9, VII, с. 3; 10, р. 10]. Не дивно, що у такій ситуації, попри всю літературну критику п'єси «Парії» К. Делавіня, публіка йде знову на красиві вірші п'єси [9, VII, с. 4; 10, р. 10]. Цікавим продовженням жваваго сприйняття очікуваних віршованих фрагментів історичної драми стає і балет, де сама по собі театральна ідея та дія відходить на другий план і стає лише приводом цілковитого розчинення глядача у задоволеннях від споглядання майстерності танцівників [9, VII, с. 4; 10, р. 11].

Усі ці тези Ф. Стендаля зацікавили М. В. Гоголя ще й тому, що подальше обговорення можливості руху сучасного театру від

епічного до драматичного задоволення було подане Ф. Стендалем у вигляді непомітно підслуханої ввічливої полеміки «академіка» та «романтика» у партері театру на вулиці Шантарен [9, VII, с. 9; 10, р. 26]. Саме через такий спосіб подання Ф. Стендалем проблем руху сучасного французького театру від епічного до драматичного задоволення М. В. Гоголь мав відчутти на собі «повернення» до завершеної ним у травні 1836 року першої редакції «Театрального роз'їзду» [1, с. 492]. Саме цей додатковий прояв творчої суголосності зі Ф. Стендалем, підштовхував М. В. Гоголя до уважного аналізу розвитку Ф. Стендалем окремих питань проблеми введення ілюзії реальності у сприйняття глядача. Звичайно, що М. В. Гоголя при цьому більше всього цікавило те, як розглядав Ф. Стендаль сміх в якості важливої реакції глядача, що свідчить про реальність подій в удаваному світі театральної вистави. Тому автор «Мертвих душ» не міг обійти увагою аналіз сміхових ресурсів сучасного французького театру, який провів Ф. Стендаль у праці «Расін та Шекспір» в окремому розділі «Сміх» («Le rire») [9, VII, с. 10–15; 10, р. 28–42]. Звичайно, що огляд зразків освоєння сміхової складової комічного на сцені, який провів Ф. Стендаль, привів його до вкрай цікавого висновку. Перш за все, цей висновок стосувався того, що сміх не супроводжує театральні дії комедії багаторазово, а тим більше неперервно. Так, гра м-ль Марс у «Тартюфі» 4 грудня 1822 року, що гарантувало успіх виставі наперед, примусила сміятися залу лише двічі [9, VII, с. 14; 10, р. 32]. І це був такий зразковий приклад, який привів Ф. Стендаля до наступного висновку: навіть дуже гарна французька комедія не обов'язково має неперервно супроводжуватися сміхом у залі [9, VII, с. 14; 10, р. 38–39]. Не випадково, що саме на підставі цього стриманого коефіцієнту тотожності комічного і сміху, Ф. Стендаль повернувся знову до визначення особливостей сучасної трагедії та комедії. Так, сучасну трагедію Ф. Стендаль визначив як оди, що вплетено в епічні оповіді. Подібне визначення особливостей стану сучасної трагедії автоматично пояснювало видатну роль драматичних декламацій Тальма на сцені французького драматичного театру [9, VII, с. 14; 10, р. 39–40]. Так само і визначення Ф. Стендалем сучасної

комедії як витонченого і кмітливого звернення актора в умовах накопиченої культури комічного за два попередніх століття природньо робило м-ль Марс зразковим носієм діалогічного втілення всіх можливих витончених кумедних послань [9, VII, с. 10; 15, р. 40]. І тому саме на цю художню сучасність, авторські комічні фрагменти поміщицького хазяйнування під характер Манілова та Плюшкіна, М. В. Гоголь і «перевірів» на власні враження у колі театрального Парижа на початку 1837 року. До певної міри можна вважати, що у листі до Миколи Яковича Прокоповича від 25 січня 1836 року з Парижа [5, XI, с. 81–87] М. В. Гоголь не тільки розповідав своєму однокоритнику по Ніжинському ліцею вищих наук про свої паризькі театральні враження, а й занотував їх в якості коротких узагальнень власних вражень, і які можна було порівнювати з оцінками стану французького театру 1823 року Ф. Стендаля і робити попередні висновки. Цей лист М. В. Гоголя на тлі характеристик стану французьких театрів на 1823 рік, який було дано Ф. Стендалем у праці «Расін та Шекспір», можна умовно розділити на дві частини. Першу частину можна назвати поновним засвідченням М. В. Гоголем на підставі власних театральних вражень життєздатності епічного задоволення, про тріумф якого писав Ф. Стендаль у 1823 році і який, станом на 1837 рік, згідно М. В. Гоголя, було збережено і розвинено багатьма французькими театрами. Так, на 1837 рік балети додали історичної точності до зображуваних подій через увагу до вбрання виконавців [5, XI, с. 83]. Але крок в бік зображувальної історичності містив, на думку М. В. Гоголя, і певні втрати. Поглиблення інтересу до зовнішніх деталей історії зменшило можливість передавати час у вимірах духу.[5, XI, с. 83]. Так само, як і у 1823 році, m-le Марс (Анна-Буте Монвель) продовжує приносити успіх виставі пробудженням самих глибин душі глядача словами граної героїні: «в местах патетических слова исходят прямо из глубоко тронутой души; ничего дикого, ни одной фальшивой или искусственной ноты» [5, XI, с. 82], що тільки зберігає значення оцінок Ф. Стендалем величної майстерності m-le Марс доносити витончене комічне, яке за двісті років накопичив французький театр. Естафету видатних декламацій

Тальма (Франсуа Жозефа) підхоплює П'єр Ліж'є (Ligier). Саме його гра Людовіка XI у п'єсі Казимира Делавіня дозволяла чітко відділити успіх п'єси К. Делавіня, зіграної Ліж'є, від власне самої п'єси К. Делавіня [5, XI, с. 82]. У цьому сенсі яскраві і витончені комічні картини поміщицького хазяйнування, які вже були прописані М. Гоголем для маєтків Манілова та Плюшкіна, залишались художньо сучасними з огляду на стан комічної майстерності французького театру зразка 1837 року. Другу частину листа до М. Я. Прокоповича складає проект М. В. Гоголя, що пише «Мертві душі» не як п'єсу, але не може при цьому до кінця перестати бути драматургом. Якщо, на думку М. В. Гоголя, «собрать с каждого из здешних театров по три первых персонажа, то можно бы таким образом обставить п'єсу, как только может себе составить идею один комик или трагик» [5, XI, с. 82–83]. Відповідно до ідеї М. В. Гоголя про можливість об'єднання до купи в одній п'єсі трьох перших персонажів кожного з відвіданих ним театрів (Théâtre de la Porte Saint-Martin; L'opéra italien (Grand Opéra); Variété; Palais Royal (Comédie-Française); Opéra Comique; Théâtre du Vaudeville) [5, XI, с. 82–83], з якого може вирости небачена у світі комедія, у М. В. Гоголя з'явилося і більш конкретне продовження цієї ідеї, яка була вкрай важлива для вирішення питання про сучасність картин поміщицького хазяйнування у «Мертвих душах». Це продовження стосувалося можливості постійного оновлення змісту сцен трьох головних героїв «поміщицьких» глав «Мертвих душ» – Чичикова та кожен раз нового хазяїна та хазяйки у кожному із відвідуваних ним маєтків, де одночасно художньо доцільними постануть два прийоми: 1) залучення до картин поміщицького хазяйнування зображення гарно награних мольєрівських ролей старців, дядьків, опікунів, слуг – шахраїв [5, XI, с. 82]; 2) обов'язкове неочікуване включення до картин поміщицького хазяйнування яскравих коротких фрагментів, у яких ці картини торкаються сцен з опери, балету, водевілю, драми, комедії або мелодрами, що зробить ці картини ще витончено комічними. Тому нічого дивного немає в тому, що до висновку про те, що сільце Коробочки було чималим, автор приходить вночі, попри дощ, ледь освітлений вночі будинок,

тільки тому, що у почутому різнобарвному гавканні собак можна було впізнати і відомий старанний спів за гроші, спів паламаря, поштовий дзвоник від цуцика та бас вже старої собаки, який повторює спробу старого співака та хоче, наче старий контрабас, взяти руйнівну ноту на тлі нот концертуючих тенорів [3, VI, с. 44; 6, III, с. 44]. А до широї відповіді на питання Чичикова про те, скільки часу Манілов проводить у селі і відповідно займається господарством, автор «Мертвих душ» підводить читача в дуже оригінальний спосіб: через долучення Чичикова до діалогу про достоїнства чиновників міста N, який започатковує Манілов і продовжує Чичиков віднайденням у них дуже виразних і незвичних достоїнств: відданості губернатора вишиванню візерунків, начитаності поліцеймейстера, яку увінчує життя з найдостойнішою поруч дружиною [7, VI, с. 28; 10, III, с. 28]. Саме в такий витончено комічний спосіб Чичиков і дістається необхідного знання про стан обізнаності господаря у питаннях власного господарства і знаходить відповідний спосіб підходу до центральної мети своїх відвідин поміщицьких маєтків – купівлі ще «живих» у реєстрах кріпаків.

Таким чином, пересвідчення М. В. Гоголя у життєздатності епічного задоволення у театральному світі Парижа 1837 року відкрило для нього перспективу праці над відповідним епічним задоволенням читача «Мертвих душ» шляхом включення витончено комічних фрагментів у картини поміщицького хазяйнування, що значною мірою містило в собі перспективу пом'якшення гостроти питання про економічну та технологічну сучасність картин поміщицького хазяйнування у поемі «Мертві душі».

Література :

1. Алексеев М. П., Мордовченко Н. И., Назаровский А. А., Слонимский А. Л. Комментарии. Театральный разъезд после представления новой комедии. Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений : в 14 т. Москва ; Ленинград : изд-во АН СССР, 1937–1952. Т. 5 : Женитьба. Драматические отрывки и отдельные сцены, 1949. С. 490–498.

2. Герменсхаузен Х. Ф. Хозяин и хозяйка или должности господина и госпожи во всех видах и частях до домоводства относящихся. Сочинение в систематическом порядке в XII частях, а

каждая часть в двух отделениях состоящее [перевод с немецкого В. Левшина] Ч. I. Отд. Первое. Москва : в университетской типографии у Н. Новикова, 1789. 360 с.

3. *Гоголь Н. В.* Полное собрание сочинений : в 14 т. Москва ; Ленинград : изд-во АН СССР, 1937–1952. Т. 6. Мертвые души Т. 1, 1951. 923 с.

4. *Гоголь Н. В.* Полное собрание сочинений : в 14 т. Москва ; Ленинград : изд-во АН СССР, 1937–1952. Т. 10 : Письма 1820–1835, 1940. 538 с.

5. *Гоголь Н. В.* Полное собрание сочинений : в 14 т. Москва ; Ленинград : изд-во АН СССР, 1937–1952. Т. 11. Письма 1836–1841, 1952. 483 с.

6. *Гоголь М. В.* Твори в трьох томах. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1952. Т. 3. Мертві душі. Том перший [переклад з російської за редакцією І. Сенченка], 1952. С. 7–251.

7. *Левшин В. А.* Всеобщее и полное домоводство, в котором ясно, кратко и подробно показываются способы сохранять и приумножать всякаго рода имущества : в 12 частях. Москва : университетская тип., у Хр. Ридигера и Хр. Клаудия, 1795. Ч. 1. 206 с.

Liger L. La nouvelle maison rustique, ou Économie générale de tous les biens de campagne; la manière de les entretenir et de les multiplier; donnée ci-devant au public par le sieur Liger; Onzieme éd. Tom premier. Paris, 1790. 760 p. URL:

<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hwjrr7;view=1up;seq=9>
(accessed 3 April 2019).

9. *Стендаль Ф.* Собрание сочинений : в 12 т. Москва : изд-во Правда [перевод с французского Б. Г. Реизова]. 1978. Т. 7 : Расин и Шекспир. 109 с.

10. *Stendhal* Racine et Shakspeare. A Paris: Chez Bossange, Delaunay, Mongie & Les Marchands de Nouveautés 1823. n° I., 56 p. URL:

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k71902t/f6.image.texteImage>
(accessed 3 6 April 2019)

11. *Stendhal* Racine et Shakspeare, n°II, ou Réponse au manifeste contre le romantisme prononcé par M. Auger dans une séance solennelle de l'Institut, par M. De Stendhal. M. D. CCC. XXV n°II. 104 p. URL:

<https://edisciplinas.usp.br/...php/.../racine%20stendhal.pdf> (Accessed 7 April 2019)

References:

1. Alekseev M. P., Mordovchenko N. I., Nazarovskij A. A., Slonimskij A. L. Commentary. Theatrical departure after the new comedy [Kommentarii. Teatral'nyj raz'ezd posle predstavlenija novoj komedii]. *Gogol' N. V. Complete Works in 14 volumes. [Polnoe sobranie sochinenij: v 14 t.]* Moscow, Leningrad, AN SSSR Publ., 1937–1952. V. 5: The Marriage. Dramatic Excerpts and Selected Scenes [Zhenit'ba. Dramaticheskie otryvki i otdel'nye sceny]. 1949. P. 490–498.

2. Germenshauzen Ch. F. The proprietor and proprietress or positions of mister and madam in all types and parts are related to home economics. Works in 12 parts, each of two chapter. [Hozjain i hozjajka ili dolzhnosti gospodina i gospozhi vo vseh vidah i chastjah do domovodstva odnosjashihsjaj] Translated from German by V. Levshin [perevod s nemeckogo V. Levshina] Part 1. Chapter 1. [Ch. I. Otd. Pervoe]. Moscow, In Novikov's University Print. House Publ., 1789. 360 p.

3. Gogol' N. V. Complete Works in 14 volumes [Polnoe sobranie sochinenij v 14 t. Moscow; Leningrad: AN SSSR, 1937–1952. vol. 6. Dead souls [Mertvye dushi] Vol. 1. 1951. 923 p.

4. Gogol' N. V. Complete Works in 14 volumes [Polnoe sobranie sochinenij v 14 t. Moscow; Leningrad: AN SSSR, 1937–1952. Vol. 10. Letters 1820–1835. [Pis'ma 1820–1835]. 1940. 538 p.

5. Gogol' N. V. Complete Works in 14 volumes [Polnoe sobranie sochinenij v 14 t.]. Moscow; Leningrad: AN SSSR, 1937–1952. Vol. 11. Letters 1836–1841. [Pis'ma 1836–1841]. 1952. 483 p.

6. Hohol' M. V. Works in 3 volumes [Tvory v tr'ox tomax]. Kyiv, Derzhavne vydavnytstvo xudozhn'oyi literatury Publ., 1952. Vol. 3. Dead souls. Vol. 1 [Mertvi dushi] Vol. 1 [pereklad z rosijs'koyi za redakciyeyu I. Senchenka]. 1952. p. 7–251.

7. Levshin V. A. Universal and complete home economics, in which ways to preserve and multiply every kind of property are clearly and briefly shown in detail.: in 12 chapters. [Vseobshhee i polnoe domovodstvo, v kotorom jasno, kratko i podrobno pokazyvajutsja sposoby sohranjat' i priumnozhat' vsjakago roda imushhestva: V 12 chastjah]. Moscow, University PH of Hr. Rüdiger and Hr. Claudius Publ. 1795. Ch. 1. 206 p.

PH of Hr. Rüdiger and Hr. Claudius. 1795. Ch. 2. 232 p.

8. Liger L. La nouvelle maison rustique, ou Économie générale de tous les biens de campagne; la manière de les entretenir et de les multiplier;

donnée ci-devant au public par le sieur Liger; Onzieme éd. Tom premier. Paris, 1790. 760 p. URL:

<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hwjrr7;view=lup;seq=9>
(accessed at: 3 April 2019).

9. Stendal' F. Collected works in 12 volumes [Sobranie sochinenij v 12 t.] Moskow: Pravda Publ., [Transl. from the French by B. G. Reizov]. Vol. 7. Racine and Shakespeare [Rasin i Shekspir]. 1978. 109 p.

10. *Stendhal* Racine et Shakspeare. A Paris: Chez Bossange, Delaunay, Mongie & Les Marchands de Nouveautés 1823. n°I., 56 p. URL:

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k71902t/f6.image.texteImage>
(accessed 6 April 2019)

11. *Stendhal* Racine et Shakspeare, n°II, ou Réponse au manifeste contre le romantisme prononcé par M. Auger dans une séance solennelle de l'Institut, par M. DeStendhal. M.D.CCC.XXV n°II., 104 p. URL:

https://www.lettresvolees.fr/musset/documents/Racine_Shakespeare.pdf
(accessed 7 April 2019).

Аномалія

ПАРИЗЬКІ РУБЕЖІ ХУДОЖНЬОГО РОЗВИТКУ КАРТИН ПОМІЩИЦЬКОГО ХАЗЯЙНУВАННЯ У «МЕРТВИХ ДУШАХ» М. ГОГОЛЯ

У статті вперше розглядається питання поновлення роботи М. В. Гоголя над текстом «Мертвих душ», проблеми якого частково відображено у листі до В. А. Жуковського з Парижа від 12 листопада 1836 року. Головною проблемою сюжетної лінії поеми залишилося подання її головної події – купівлі ревізьких душ не як серійної події з невеликими відмінностями, а як послідовності вкрай унікальних історій, казусів, за визначенням М. В. Гоголя. Таку ж саму проблему неповторності несли в собі зображення станів хазяйнування у поміщицьких маєтках, які відвідував Чичиков.

Джерельною базою комічних фрагментів картин хазяйнування під характер господаря стали відповідні картини «виправлень» у господарстві з двох енциклопедій кінця XVIII ст.: «Хазяїн та хазяйка» Г. К. Герменсхаузена та «Загальне та повне домоведення» В. Льовшина. Попри художню цінність цих фрагментів, перед автором «Мертвих душ» постало питання відповідності цих фрагментів хазяйнуванню кінця 30-их років XIX ст.

Позитивну відповідь про можливість збереження напрацьованих комічних фрагментів у картинах поміщицького хазяйнування М. В. Гоголь сформулював шляхом порівняння власних вражень від художнього стану паризьких театрів на початку 1837 року із відповідними оцінками Ф. Стендаля на 1823 рік у праці «Расін та Шекспір». Головним висновком М. В. Гоголя стало підтвердження збереження та розвитку на паризькій сцені художнього значення присутності витонченого комічного в епічному задоволенні глядача. На основі цього підтвердження М. В. Гоголь висунув ідею про можливість створення ще небаченої комедії за рахунок подання гри трьох головних героїв п'єси, в якій комічно присутніми стають окремі сцени з опери, балету, водевілю, мелодрами та драми. У статті наводяться приклади комічних фрагментів з картин поміщицького хазяйнування з «Мертвих душ», в яких було реалізовано цю ідею.

Ключові слова: К. Герменсхаузен, В. Жуковський, В. Льовшин, Ф. Стендаль, епічне задоволення, комічне, картини поміщицького хазяйнування.

Анотація

ПАРИЖСКИЕ РУБЕЖИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ КАРТИН ПОМЕЩИЦЬЕГО ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В «МЕРТВЫХ ДУШАХ» Н. ГОГОЛЯ

В статье впервые рассматривается вопрос возобновления работы М. В. Гоголя над текстом «Мертвых душ», проблемы которого частично отражены в письме к В. А. Жуковскому из Парижа от 12 ноября 1836 года. Главной проблемой сюжетной линии поэмы оставалось представление в ней главного события – покупки ревизских душ не как серийного события с небольшими отличиями, а как последовательности исключительных историй, казусов, по определению Н. В. Гоголя. Точно такую же проблему неповторимости несло в себе и изображение состояния дел в помещичьих поместьях, которые посещал Чичиков.

Базовыми источниками комических фрагментов в картинах хозяйствования в стиле характера хозяина в «Мертвых душах» стали соответствующие картины «поправлений» в хозяйстве из двух энциклопедий конца XVIII ст.: «Хозяин и хозяйка» Г. К. Герменсхаузена и «Всеобщее и полное домоводство» В. Левшина. Несмотря на художественную ценность комических фрагментов в картинах хозяйствования Манилова и Плюшкина, перед автором «Мертвых душ»

встал вопрос о соответствии этих фрагментов науке хозяйствования конца 30-ых годов XIX ст.

Позитивный ответ о возможности сохранения наработанных комических фрагментов в картинах помещичьего хозяйствования Н. В. Гоголь сформулировал путем сравнения собственных впечатлений от художественного состояния парижских театров в начале 1837 года с соответствующими оценками Ф. Стендаля 1823 года в сочинении «Расин и Шекспир». Главным выводом Н. В. Гоголя стало подтверждение сохранения и развитие на парижской сцене присутствия утонченного комического в эпическом удовольствии зрителя. На основе этого подтверждения Н. В. Гоголь выдвинул идею о возможности создания еще невиданной комедии за счет представления игры трех главных героев пьесы, в которой комически присутствуют яркие сцены из оперы, балета, водевиля, мелодрамы и драмы. В статье представлены примеры комических фрагментов из картин помещичьего хозяйствования из «Мертвых душ», в которых была реализована эта идея.

Ключевые слова: К. Герменсхаузен, В. Жуковский, В. Левшин, Ф. Стендаль, эпическое удовольствие, комическое, картины помещичьего хозяйствования.

Summary

THE PARISIAN FRONTIERS OF ARTISTIC DEVELOPMENT OF THE DEPICTIONS OF HOUSEHOLD MANAGEMENT IN GOGOL'S «DEAD SOULS»

The article first examines the issues of N. Gogol resuming his work on the text of the “Dead Souls” which, in part, are shown in a Paris letter to V. Zhukovsky dated November 12, 1836. The main problem of the plot line of the novel remains the presentation of its major event – the purchase of the inspected souls not as a serial event with minor differences, but by N. Gogol’s own definition, as a sequence of unique cases, and incidents.. Exactly the same problem of uniqueness carried in itself and the image of the state of affairs in the landed estates that Chichikov visited.

The basic source of the comical fragments in the depictions of household management in accordance with the landowner’s personality in the “Dead Souls” were the corresponding depictions of “corrections” in the households from two late 18th century encyclopedias: “The landlord and landlady” by G. K. Germanshausen and “The general and complete house

management” by V. Levshin. Despite the artistic value of the comic fragments in the depictions of Plyushkin’s and Manilov’s household management, the author of the “Dead Souls” faced the question of correspondence of these fragments to the actuality of traditional household management of the late 1830s.

N. Gogol formulated a positive answer to the possibility of preserving these comic fragments in the depictions of household management by comparing his own impressions of the artistic state of Parisian theaters in early 1837 with the corresponding assessments by Stendhal in his work “Racine and Shakespeare” dated 1823. Gogol’s main conclusion was a confirmation of the preservation of the presence of sophisticated comedy in the epic satisfaction of the viewer on the Parisian stage. On the basis of this confirmation, N. Gogol put forward an idea of the possibility of creating an unprecedented comedy by presenting the acting of three main characters of the play, in which bright scenes from opera, ballet, vaudeville, melodrama and drama bare a comical presence. The article gives examples of comic fragments from the depictions of household management in which this idea was realized.

Keywords: K. Germenshausen, V. Zhukovsky, V. Levshin, F. Stendhal, epic pleasure, comic, pictures of household management.